

ZA ZOVOM POJA VILE SLOVINKE KROZ BAŠĆINU JURJA BARAKOVIĆA

Maja Kožić
41000 Zagreb, Hebrangova 8

UDK 39: 820. 899
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno: 2. travnja 1993.

“Bih vilu otpravi u Zadar da poje
zaradi ljubavi baščine te moje.”

Ovaj prilog je nastavak autoričina sustavnog istraživanja djela starije hrvatske književnosti s osobitim obzirom na to da ona, još nedovoljno istražena, predstavljaju bogatu podlogu za izučavanje začetaka etnološkog razmišljanja u Hrvata. U ovoj je radu analizirano djelo J. Barakovića “Vila Slovinke”, nastalo na razmeđu dvaju stilova - renesanse i baroka, djelo koje sadrži niz zanimljivih i relevantnih etnoloških i folklorističkih podataka.

Poput graničnoga biljega stoji Juraj Baraković u hrvatskoj književnosti i kulturnoj povijesti mediteranskoga ozračja na razmeđu vremena i književnih stilova, da bi, s jedne strane završio bogat niz započet svojim humanističkim i renesansnim prethodnicima i da na drugoj dionici puta obilježi početak novoga razdoblja - baroka. Njegovo je pjesničko djelo procvjetalo upravo u bujnosti baroka nalazeći baš u tom književnom stilu svoj pravi izraz.

Baraković je majstor riječi i stila. Različite kombinacije dvostruko rimovanih dvanaesteraca složenih u distihe, pa jedanaesteracke oktave i osmeračke katrene - što sve nije slučajno - pridonose živosti i baroknoj razigranosti stila ali su i dokazom sjajnih versifikatorskih sposobnosti pjesnika.

No, stilske osobine njegova književnog opusa nisu tema ovih razmišljanja jer ono što nas zanima jest samo onaj, još nedovoljno istraženi vid Barakovićeva stvaralaštva koji u slojevitosti sadržaja otkriva i njegovu zaokupljenost temama koje hrvatska etnologija ne može zaobići niti zanemariti u traženju i utvrđivanju svojih prvih i nesigurnih stopa na dugome putu oblikovanje te znanstvene discipline.

A na tom je dugom putu važnost Barakovićeva književnog opusa, pogotovu spjeva *Vila Slovinke*, dragocjen prinos utvrđivanju zametaka etnološkoga razmišljanja u Hrvata još davno prije nego što ih je službena znanost utvrdila.

Prosudba podataka o narodu i narodnome životu što ih nalazimo u Barakovićevih književnih prethodnika može se u potpunosti primijeniti i na njegovo stvaralaštvo. Svima je njima, uključivši i Barakovića, svojstveno uvrštavanje mnoštva podataka o tradicijskoj kulturi naroda kojemu pripadaju, ali to je gotovo uvijek, barem se tako čini na prvi pogled, tek usputno, sekundarno i podložno osnovnoj književnoj ideji. No, kad bi sve to bilo zaista samo tako ne bi bilo vrijedno strpljivoga traganja i listanja stotina stranica djela starije hrvatske književnosti.

Ali, pažljivo čitanje i analiza tekstova spomenutih djela otkriva mnogo više! Otkriva ljubav naših starih pisaca za "baščinu" koja više nije tek uzak prostor rodnoga zavičaja, brigu za hrvatski jezik - bez obzira na to kako ga tko od njih nazivao, zabrinutost za sudbinu domovine oko koje se sve više steže krug neprijateljskih mreža, i - ono što je nama u našem pristupu tom cijelom kompleksu najbitnije - uključivanje dotada u literaturi zanemarenih ili podcjenjivanih sadržaja, tj. seljačkoga i pučkog sloja stanovništva i unošenje kolikotoliko vjernih podataka o predajnoj kulturi. A sukladno tome dolazi i do postupnog zamjenjivanja papirnatih klasičnih obrazaca punokrvnim likovima i zgodama iz stvarnoga i bliskog im života.

Te su činjenice dovoljno vrijedan i opravdan razlog da našu pažnju usmjerimo na bogatu riznicu starije hrvatske književne baštine, a posebice na Jurja Barakovića i na njegovo pjesničko stvaralaštvo.

Prema autobiografskim podacima pjesnik je rođen 1548. godine u okolici grada Zadra, u selu Plemići, na posjedu svojih roditelja. Od ranoga djetinjstva Baraković živi u Zadru koji će mu za cijeli život ostati njegov "grad otačni". Premda on rado i često spominje svoje plemićko podrijetlo, kritičari njegova života i rada sumnjaju u istinitost tih tvrdnji. "I Barakovićevo je plemstvo u velikoj mjeri sumnjivo, pa nije isključeno da je i on bio zahvaćen istom strujom povezivanja sa znamenitim porodicama kao i prijatelj mu (Ivan Tomko) Mrnavić" (Švelec 1964:176). To je tradicija koju su mnogi naši pisci renesanse rado njegovali tražeći korijene svojih početaka u dalekoj povijesnoj magli, pa čak i u antici.

No, bilo kako bilo, a iz današnje perspektive to nam i nije osobito važno, Baraković je (školovan za svećenika) stekao izvrsno obrazovanje. Dobro je poznao klasične pisce i talijansku renesansnu književnost a, sudeći prema brojnim aluzijama u njegovim djelima, ništa mu manje nisu bili poznati i radovi njegovih hrvatskih preteča Marulića, Hektorovića, Zoranića i drugih.

Godine 1602. Baraković, već kao kanonik, odlazi iz nama nepoznatih razloga iz Zadra u Šibenik gdje piše *Jarulu*, *Vilu Slovinku*, a vjerojatno i *Dragu*, *rapsku pastiricu*. Postoje pretpostavke da je Baraković autor i nekih drugih djela no potvrde za to nemamo.

Juraj Baraković umro je u Rimu 1628. godine za vrijeme svojega trećeg hodočašća. Pokopan je u crkvi Sv. Jeronima gdje mu je prijatelj I. T. Mrnavić postavio nadgrobnu ploču s epitafom iz kojega saznajemo o starini Barakovićevega podrijetla i o njegovu sudjelovanju u borbi protiv Turaka.

* * *

Vila Slovinika napisana je "u slavu Zadra, Šibenika, uopće Barakovićevih zemljaka, na koje se u svom domoljublju uz svu pohvalu tuži da zanemaruju svoj domaći jezik a hlepe za tuđim" (Valjavec 1891:X).

Pored izuzetnoga bogatstva tema uočljiva je u *Vili Sloviniki* i prisutnost velikog broja "mudrih izreka koje su i do danas sačuvala svježinu" (Švelec 1964:187). Ta moralizatorska i gotovo prosvjetiteljska tendencija J. Barakovića doista podsjeća na Hektorovića (Franičević 1983:638), a nalazimo je i u Zoranića, ali podjednako tako nije strana ni narodnoj predaji pa se usuđujemo ustvrditi da, kakogod su moralne pouke i uzrečice općeljudsko dobro, nema sumnje da je Baraković poznao i folklornu baštinu svojega zavičaja. Toj tvrdnji u prilog mogli bismo navesti niz stihova koji kao da su uzeti iz narodne poezije, epitete koji odaju tradicijski obrazac, čestu porabu stajaćih brojeva, likove koje dobro poznaje i narodno usmeno pjesništvo (npr. despot Vuk, pa Đurađ Branković) i, napokon pjesmu o Majci Margariti, bez obzira bila ona narodni umotvor pa uvrštena u *Vilu Sloviniku* ili je, što je mnogo vjerojatnije, izvorna Barakovićeva pjesma ispjevana na narodnu.

Zanimljivo je kako Baraković, uza sve simpatije koje ukazuje svojim sunarodnjacima "nižih" društvenih slojeva, uza svu brigu i suosjećanje s narodom - pogotovu kad je riječ o turskoj opasnosti - kako on ipak svagda i svuda naglašava svoje plemićko podrijetlo, veliča vlastelu i, kao neminovnost sudbine i Božje odluke prihvaća ustaljenu podjelu na društvene slojeve i klase. Za takav svoj stav našao je i izvrsne argumente kako to svjedoče sljedeći stihovi:

*Plemstva začelo pri Bogu bi gori
u prvo počelo anjele kad stvori;
koga je dopalo već u njem pribiva
težaku ni malo da zemlju uživa;*
(421-424/VI)

ili malo dalje:

*zato za vojnika pristoje se rati,
kopaču motika, rataju orati.*
(431-432/VII)

Sličnu ćemo misao naći i u djelu našega prosvjetiteljskog pisca A. M. Reljkovića polovicom XVIII. st. koji, više od stotinjak godina poslije Barakovićeve *Vile Slovinke*, izlaže srodno uvjerenje o opravdanosti klasne podjele o kojoj ovisi stabilnost društvenoga poretka. Jedino s tom razlikom što Reljković uvodi i daje prednost redu "molećih":

*Zato Noje u tri reda nadaje
da svit dili, drugač nema fajde.
"Jedan", reče "nek bude moleći,
jer molitve pravovirujućih
uzdižu se, nebo probijaju
i milosti Božje dobivaju".*

(*"Satir"*, 3065-3070/II. izdanje)¹

i, čujmo ga i dalje:

*Drugog reda postavlja hraneci,
jer od ovog koji poso veći?
Nek jedan red zadobavlja kruha
drugi moli, da ga Bog sačuva,
a treći red nek bude braneci,
jer je i to od poslova većjih
da prvi red s mirom Bogu služi
drugi teži i u miru pluži,
jer kada se svit jednom rasplodi,
možebit da se još dogodi,
neprijatelj da otkud navali,
molit smete i hranu popali.
Zato mora tkogodire branit
i tko moli i tko će ga hranit.*

(*"Satir"*, 3073-3086/II. izdanje)

No, vratimo se Barakoviću! Unatoč njegovu distanciranju od nižih slojeva puka njegovo je poznavanje naroda tako očito i nezatajivo da bi bilo teško povjerovati u nekakvu slučajnost ili samo pjesničku vještinu i okretnost u uvrščivanju "dekora" tj. podataka iz narodne stvarnosti u svoju poeziju. No podjednako je tako teško povjerovati u svjesnu namjeru pjesnika da opisuje narod i njegov život i običaje. Pa ipak, Baraković je živi svjedok da je književnost naše renesanse, a poslije nje baroka, pokrenula osjetljivost pjesnika prema tradicijskoj baštini, prema širem poimanju nacionalnih vrednota, prema vlastitome jeziku, prema još nepotpuno definiranoj svojosti. A tu početnu osjetljivost za vlastiti identitet valja doista uzeti u obzir.

Ima u Barakovića još uvijek mnogo stilskih elemenata renesanse koji se otkrivaju, između ostaloga, i u tome što početke svojega podrijetla i etnogenezu svojega naroda traži i pokušava utvrditi u dubokoj povijesti ili čak u antičkim dubinama vremena, kako to i dolikuje njegovu obrazovanju, književnim uzorima i, naposljetku, vremenu u kojemu je živio. Ima tu još mnoštvo mitova, traženja mitskih predaka i početaka i niza drugih stilskih

¹ SPH, Djela A. M. Reljkovića, knjiga XXIII, JAZU, Zagreb 1916.

elemenata koje mu je pripadnost europskoj, a posebice mediteranskoj kulturnoj zajednici, ostavila u naslijeđe. No, pored toga ima u njegovim djelima, kao i u stvaralaštvu njegovih književnih prethodnika i duboke osjetljivosti prema ozbiljnosti istinske naše, hrvatske zbilje. Pa upravo zbog toga njegov opus zaslužuje pažljivo prečitavanje, analizu, pa čak i onda kad je riječ samo o povijesnoj ili etnografski relevantnoj građi.

Kad je riječ o *Vili Slovinke*, valja reći da se zbivanja spjeva odvijaju na stvarnim, i danas postojećim lokalitetima. Zato je i *Vila* poput Zorančevih *Planina*, mali isječak hrvatskoga zemljovida.

Po ustaljenom običaju da se djelo posvećuje nekoj uglednoj osobi i Baraković je svoju *Vilu Slovinke* posvetio Anjelu Justinijanoviću, potomku ugledne mletačke obitelji Giustiniana koji su se naselili u Šibeniku i, sudeći po slavenizaciji imena i prezimena, u Barakovićevo doba već izvrsno udomačili u hrvatskoj sredini. A tomu u prilog govori i pjesma zahvalnica koju je na hrvatskom jeziku Justinijanović uputio Barakoviću.

U opsežnoj posveti Justinijanoviću Baraković izlaže da je svoj spjev namjenio svome gradu "otačnome", tj. Zadru, ali ga njegovi sugrađani primiše s nehatom:

*Bih vilu otpravi u Zadar da poje
zaradi ljubavi baščine te moje,
hteć da ju posvoje prijamše u Zadar
za svoju da broje pokle jim bi na dar,
dali ju u nehar neharno pustiše,
nikako imat var vrhu nje ne htiše,
ali jim ne biše umila ugodit,
al oni voliše Latinki pogodit.
Sramni su može bit jazikom svojime
ter vole govorit svaki čas tujime,
a ja ću mojime govorit ljudem svim,
jer sam ja sasvime po Bogu dičan njim:
ja drugim ne umim od moga poroda
govorit neg ovime koji mi Bog poda.*
(421-434/5)

Ta Barakovićeva naglašena ljubav za "baščinu" i za vlastiti "jazik" sama je po sebi dovoljan razlog da ga uzmemo u obzir kao etnološki relevantnu temu jer se upravo na tim osnovama i razvio znanstveni interes za narod i njegovu kulturu.

Valja nam sada strpljivim koracima poći za stopama našega pjesnika kroz "trinadeset petja" njegova spjeva u traganju za podacima koji će potvrditi opravdanost izbora Barakovićeva opusa kao valjana prinosa i podloge etnološkoj misli u nas, za osvjetljivanje njegova vremena i njegova osjećaja pripadnosti hrvatskome "jaziku", u onome starinskom poimanju toga već pomalo zaboravljenog pojma - tj. *narodu*. A, ako nas na tom putu

zavedu neki stihovi koji ne sadrže za našu svrhu opravdane razloge - osim same ljepote stiha - neka nam bude dopušteno da ih ipak navedemo, neka budu poticaj čitatelju da posegne za djelom koje bi i mnogi europski narodi rado imali u svojoj kulturnoj baštini.

Poput svojih prethodnika Hektorovića i Zoranića i Baraković kreće na put. I nije to izmišljen put u neke nepoznate maštovite krajeve kakve bi pjesnička mašta njegova vremena mogla izmisliti; to su stvarni krajobrazi šibenske okolice očito vrlo dobro poznati našem pjesniku koji se u to doba već preselio iz Zadra u Šibenik. Mjesta koja Baraković spominje na svome putu postoje i dandanas, lako ih je prepoznati i ubicirati.

Već se početnim stihovima "Petja prvoga" iskazuje pjesnikova istančanost za doživljaj ljepote krajobraza:

*Ponuka me volja mimošasno lito,
da šibenska polja vidim stanovito,
da poznam očito visoke planine
i gdi rodi žito, vrsi i ravnine,
gdje pasu živine, gdi su goram kruzi
i špiljam dubine, strašnim zviram pruži
dubrave i luzi i trave zelene
i ča rižu pluzi, i vode studene,
livade gojene, mirisnih trava sime,
i staze općene ma pamet da prime.*

(1-10/I. pjevanje)²

Prema stihovima

*Kad se jur znadiše da lito nastaje
velik dan rastiše, kratka noć nastaje*

(19-20/I)

točno možemo zaključiti u koje je doba godine pjesnik počeo svoje putovanje.

Krenuo je, dakle, u proljeće, "u osvit nedilje" u okolici Šibenika, sam, kako to lijepim stihovima objašnjava, kroz gradska vrata gdje najamnici čuvaju stražu, pored brda Kamenjara³ - što se nalazi i još i danas tako naziva - istočno od Šibenika. Tamo se u njegovo doba nalazila gradska straža koja je pratila kretanje turske vojske. Put jamačno nije bio lak i udoban jer se pjesnik - krećući se uza seoski put zvan Pisak, prema ledini Pod što se nalazi između Gornjega i Donjeg šibenskog polja - teško utrudio i oznojio. Pa da si olakša težinu

² Stihovi koje u ovome radu citiramo zabilježeni su prema knjizi Stari pisci hrvatski, knjiga XVIII, JAZU, Zagreb, 1889.

³ Prema bilješkama u PSHK, knjiga 8, Matica hrvatska - Zora, Zagreb 1964. podatke o mjesnim imenima dao je prof. I. Livaković, pa se njima služimo i u ovome tekstu.

puta i samoće učinio je upravo ono što bi učinili i njegovi sunarodnjaci iz seoske sredine kad bi se našli u sukladnoj prilici:

*Počeh bugarit pir despota Vuka,
da mi znoj trpiti bude lakša muka.
(57-58/I)*

i time pokazao da mu nije stran običaj putničkoga pjevanja, dobro poznata predajnoj baštini našega naroda, koji je eto, pjesnik i zabilježio. A baš spominjanje narodne pjesme o despotu Vuku dokazuje njegovo poznavanje narodnoga pjesništva. Premda Baraković ne navodi stihove spomenute narodne pjesme, očito je da ju je poznavao, pa nam i ostavio podatke o njoj.

U ljepoti duboke osame i prirodnoga sklada susreo je pjesnik vilu čiji će lik opisati baš tako kako bi ga i narodna predaja opisala: sve je na njoj bilo kako treba - i zlatna kosa, koprena (oglavlje), bijela krila i haljine, bijelo grlo i rumena lišca, pa taj folklorni podatak i bilježimo:

*Biše krv i mliko anjelsko obličje;
(112/I)*

Iako takav opis vile odgovara i literarnom obrascu pjesnikova vremena on se ipak u potpunosti podudara s narodnom predodžbom o vilama i rado vjerujemo da ga je i čuo baš u narodu.

Poslije tako neobičnoga i sudbinskog susreta dogodilo se što se i moralo dogoditi: naš se je pjesnik smrtno zaljubio u vilu. No, mudra je vila našla prave riječi da ga uvjeri u ludost njegovih osjećaja:

*Vila sam iz gore na polje doprla
a ne znaš, nebore, da sam neumrla?"
Mojih vlas i grla da bude gospodar
tva narav umrla, ne bi l' to luda stvar?
Može li sam cesar tu sreću imiti
zrak, asinjal' vitar može l' se grliti?
(205-211/I)*

Teško bi ovdje bilo ne prepoznati tragove narodnoga vjerovanja u nemogućnost bilo kakve veze između besmrtnih vila i smrtnoga čovjeka. Takvih se priča vjerojatno Baraković još u djetinjstvu naslušao.

Ohladivši usijanu glavu zaljubljena pjesnika vila ga mudro navodi da joj pripovijeda o

svojemu podrijetlu. Otriježnjen, progovara lijepim stihovima o materi, Zadranci koju "svati z grada ... svedoše" i

*tad ju dovedoše u Plemiće gori
zadarske Rakoše gdino se govori.*

(261-262/I)

na očevo imanje gdje je i sam rođen. Stihovi što slijede govore o "Rasutju otačbine pisnikove", o imanju koje je zarana morao napustiti, najvjerojatnije zbog turskih opasnosti, i na koje se nikada više nije vratio; o preseljenju u Zadar; o tužnoj sudbini da se on "didić" mora "ubijati od grada do grada". Ostalo nam je nepoznato koji su zapravo bili pravi razlozi Barakovićeva odlaska u Zadar a poslije i u Šibenik, no očito je da je težinu gubitka imanja i ovisnost o "goremu od sebe" vrlo teško podnosio.

Da je Barakovića duboko pogodila sudbina njegova šireg zavičaja potvrđuje stihovima:

*Od huda Obrovca poganska nevira
pod oblast od kolca naš Kotar zatira,
a mene potira po svit da još grem,*

(309-311/I)

i dalje:

*i plačne suze trem obratjen u tminu
jer kad otačbinu rasutnu spomenu
kako led ostinu, kako mak povenu,
mnokrat se zablenu kako zmaj ognjeni
u tminu maglenu videć zrak sunčeni.*

(314-318/I)

Pa iako je i sam bio gubitnik i lišen rodnoga ognjišta, tuga nad nevoljom domovine veća je i dublja:

*Ne samo da meni pride zla godina
dal' rasap općeni našega kolina,
gdi svaka dolina zemlje oranice
puna je pelina namisto pšenice;
gdi bihu ravnice i rosne vrtlače
sada su trupice kamene i drače.
Pustoša sve plače prez svojih didići
kakono kad grače crn gavran za ptići.*

(319-326/I)

A vila koja je s pomnjom slušala tužan poj nevoljnoga pjesnika tješi ga pričom o njegovim slavnim precima koji lozu vuku još od kralja Bele. Tu se i opet susrećemo s osebjnom tendencijom ranije hrvatske književnosti i željom njezinih pripradnika da korijene svojega podrijetla smjeste u duboku starinu. No, Baraković je domišljato tu misao stavio u usta vili koja je sama po sebi nezainteresirana i objektivna, ali, kako je upućena u sve, lako joj se prisjetiti da je Barakovićev pradjed, Bartul, na dvoru kralja Bele bio

s prvimi u zboru plemenit dvoranin
(347/I)

koji je nosio

u ruci buzdohan, na sebi svilan pas,
urešen kao ban, po sablji zlatni plas⁴.
(362-363/I)

dok mu je glavu resio "klobuk hrvatski". A taj pradjed koji uza sve to još "biše štit krbavski i straža svoj Lici" (357/I), bio je tako zaslužan ratnik da ga je kralj nagradio trima posjedima u okolici Zadra, tj. pored Barakovićevih rodnih Plemića, još i posjedom Brus (selo blizu Ražanca) i Oštrim Ratom (Puntamika kod Zadra).

Pored literarne vrijednosti spomenutih stihova, a možda i njihove koliko-toliko uvjerljive povijesne dimenzije, istraživača tradicijske kulture privući će jedan, gotovo nezanimljiv i neprimjetan stih. Bela je, naime, Bartulu darovao toliko zemlje

dobar konj koliko po vas dan objaše,
(434/I)

Tim nas je stihom Baraković upoznao da takvo mjerenje zemljišta, poznato mnogim tradicijskim kulturama, nije bilo strano i našem narodu. Riječ je o vrlo starom obliku mjerenja darovanog posjeda koje je obično vladar darivao zaslužnome podaniku a koje upućuje na konjaničku tradiciju poznatu i na dalekim azijskim prostorima. Autorica ovoga prikaza slušala je u Samarkandu (Uzbekistan) legendu o vojniku koji je za stečene ratne zasluge nagrađen s onoliko zemlje koliko je "dobar konj" uspio, dakako s jahačem, običi u jednome danu. Takva je mjera bila poznata i mnogim europskim narodima, ali je odavna nestala iz porabe.

Iz daljnjeg pripovijedanja vile saznajemo niz povijesno zanimljivih podataka o "vazetju Zadra" od strane Mlečana, osobito o opsadi grada koja se sedam puta ponavljala:

⁴ plas - toke, metalni ukrasi.

*Sedam krat ih rati silom grad pušćaše,
sedam krat prez rati kralju se davaše.
(491-492/I)*

Ti stihovi uvjerljivo pokazuju da Zadar nije lako i brzo pao pod vlast mletačkog lava, da mu se sedam puta uspio oduprijeti i vratiti pod okrilje hrvatsko-ugarskog kralja - sve dok ga taj sam nije prodao Mlečanima. Taj neslavni čin prokomentirao je Baraković stihovima koji otkrivaju svu njegovu ogorčenost zbog prodaje grada:

*Svitli kralj pogodi rad vične odluke
mletačkoj gospodi da Zadar u ruke
prez rati, prez buke, za mito mnju niko,
prez truda, prez muke, Vičnji zna koliko.
(517-520/I)*

No, unatoč obilju stihova hvalospjeva mletačkoj upravi i blagostanju što ga je ona donijela, uspjeva pjesnik, diplomatski uvijeno i sukladno vjekovnome hrvatskom političkom iskustvu, "podmetnuti" i one misli koje nije smio otvoreno izreći. Već se prekrasnim uvodnim stihovima drugoga pjevanja što govore o "rasapu Zadra" otkriva da ruka nove vlasti nije bila samo blagodarna. Riječ je o dolasku graditelja Pallavicina koji je do temelja srušio stare zadarske bedeme ali i cijele dijelove grada da bi projektirao i izveo novo utvrđenje Zadra. Tu će pjesnik reći:

*Pokle te ogrebe nesrića prehitra,
srce ti ozebe prez mraza i vitra
kada na sva jidra gospodin doplava
komu je bilig idra⁵, guja sedmoglava;
s oblastju od lava⁶ doleti kako zmaj
ter te malo zdrava ostavi, tebi vaj.
(12-17/II)*

U sklopu vilina pripovijedanja o podizanju novih gradskih bedema naći ćemo niz zanimljivih podataka o različitim obrtima, alatima i majstorima koji su čak izdaleka dolazili u Zadar na rad. Pallavicino, naime, dovodi iz Istre majstore vješte pripremanju gline za izrade "tikula", tj. crijepova i cigala, obrtu kojemu domaći ljudi, svikli na obradbu kamena, očitno nisu bili vični. Cijeli tijek pripremanja građe, dotično kopanje, miješanje, oblikovanje i pečenje osušenih "tikula" nameće zaključak da je pjesnik dobro upoznao proces rada prije nego li ga je opisao. Zato i taj opis ciglarskoga obrta, ali ne samo njega, dokazuje da je Baraković pišući svoja djela bio zainteresirani promatrač i vjeran

⁵ idra - hidra, sedmoglavi zmaj, simbol u grbu Pallavicina.

⁶ lav - krilati lav, simbol Mletačke republike.

dokumentarist, da je promatrao i upoznao sve slojeve stanovništva, i gradskoga i seoskog i to na način koji baš i nije bio svojstven svim njegovim suvremenicima i družima po podrijetlu, obrazovanju i peru. A, pored ostaloga, to i jest razlog da Jurja Barakovića uvršćujemo u ovaj krug malobrojnih ali relevantnih pripadnika starije hrvatske književnosti koji su svojim djelima pridonijeli razvoju etnološkoga, ili barem etnografskog, promatranja i razmišljanja u nas.

Pjesnik u svoj spjev uvodi i Belonu, "kraljicu od vojstva", jer su Turci rušenje starih zadarskih zidina prihvatili kao izazov za nove ratne podvige i nove napade na Zadar, vjerujući da će ga baš sada lako osvojiti.

U "drugome petju" nije nezanimljiv spomen Nikole Šubića Zrinskog koji je, prije vlastite pogibije pod Sigetom, svojim sjajnim pobjedama nad Turcima pribavio Karontu (Haronu), brodaru podzemnoga svijeta što duše umrlih prevozi na drugu obalu postojanja, mnogo posla. Jer, kako kaže Haron:

*Banova kad sablja tursku krv pijaše
tad moja korablja broditi hićaše;*

(503-504/II)

ali:

*Od kada Zrinski ban Miklauš poginu
tomu je mnogo dan da brodar počinu.*

(505-506/II)

Taj spomen sigetske bitke i pogibije Zrinskoga, premda stilski ukalupljen u klasičnu shemu, dokazom je Barakovićeva izvrsna poznavanja hrvatske povijesti i sve ozbiljnosti i tragičnosti hrvatske zbilje; svih sudbonosnih zbivanja koja su zahvaćala i one dijelove njegove domovine koje - da Hrvatsku nije doživljavao daleko šire i cjelovitije negoli mnogi njegovi sunarodnjaci - i ne bi morao proživljavati tako dramatično. No, Baraković je bio svjestan zajedništva hrvatskoga "jazika" pa ga njegove nevolje nisu ostavljale ravnodušnim.

Treće je "petje" *Vile Slovinke* pretežito posvećeno ratovanju s Turcima koji su kao "bič s neba" navrli u Kotare i opsjeli Zadar. Zbilo se to, prema pripovijedanju vile, 1569. godine, uoči ciparskog rata (1570-1573) što se vodio između osmanskog cara i mletačkog dužda, a u kojemu ni hrvatske zemlje nisu ostale pošteđenima.

Spomen na onaj dan kada Turci na Kotare "udriše" opisan je tako slikovito i toliko u duhu narodnoga pamćenja i bilježenja važnih datuma koje naš nepismeni seoski svijet nikada nije pamtio po brojkama što obilježavaju dane u kalendaru već ih je uvijek - a i danas je ta pojava živo prisutna u narodu - povezivao sa značajnim vjerskim blagdanima,

da je vrijedno ukazati na primjer takve datacije i u *Vili Slovinke*. I kao što bi i dandanas kazivač iz naroda, opisujući neko zbivanje, rekao npr: bilo je to dva dana prije Sv. Kate, ili Božića, ili Uskrsa, ili sl. tako i Baraković datum turske navale označava sasvim na narodnu opisno, opsežnim i bogatim riječima.

*Bio je to, dakle, dan kad:
Krstjanom biše post: ki rade ob duši
da jim grih bude prost, svaki srca skruši,
da naklone uši, da zaklone sliše,
da se grih razruši ki vojeva biše.
Sjutradan grediše, blaženi Matija
koga narediše pokle Juda smrt prija.
Biše dva dni prije nego oni pride
krstjanom poslija dan od Čiste sride,
koga verni slide kim je zgora dano,
lug na glavu cide, dilo izabrano.*

(20-29/III)

Prilično zaobilazno, baš kako bi to bilo i u narodnome pripovijedanju, saznajemo ipak da je riječ o Pepelnici ili Čistoj srijedi, danu općega kajanja i posipanja pepelom zbog učinjenih grijeha. I baš tog su dana Turci:

*sve polje prikriji, na Kotar udriše,
požgaše, pobiše, sve pade kako ruj,
gdi Zadar uzdiše, tuge mu svak žaluj.*

(34-36/III)

Baraković je doista majstor u nalaženju sugestivnih riječi kojima opisuje strahote rata:

*Mnjah, vas svit da gine, i da ja krv prolju,
videć čad i tmine, trus, strah, plač, nevolju,
gdi siku i kolju, vežu, vode, rane,
ni kruga na polju, ni špilje, ni shrane.*

(55-58/III)

A ako je uistinu i sam sudjelovao u borbama s Turcima onda to nisu samo vješto sročeni stihovi nego vjerno izvješće s bojnoga polja. Promatračkom oku pjesnika dugujemo i izvrstan opis odjeće i opreme turske vojske.

Treće je pjevanje sigurno jedan od najuvjerljivijih i najljepših tekstova naše starije književnosti s temom o ratnim zbivanjima, potresno svjedočanstvo pjesnika-suvremenika o patnjama naroda koji će s puno sućuti uskliknuti:

nesrični seljane, ki vam se sud sudi!
(94/III)

Jer:

*Svaki dan prispije veća zled i gora,
i krv se prolije potokom do mora;
ne osta ni gora prez krvi, ni dolac,
do sama zatvora pun robja Obrovac,*
(111-114/III)

Doista nemožemo i dalje nabrajati sve prekrasne stihove kojima Baraković opisuje zli udes svojega naroda.

Na kraju trećega "petja" vila, kojoj je pjesnik odredio ulogu svjedoka i pripovjedača ratnih nevolja nagovještava mu ljepšu temu: pripovijest o skupu "svih vila od svita" na Velebiću (Velebitu) na kojemu, kako ona kaže:

*Biše nas velik broj svakoga jazika,
kakono pčelinj roj naroda razlika*
(373-374/III)

a tamo se pripovijedalo o postanku grada Zadra i o tome od kojeg je pretka nastao:

bi čelo⁷ i sime našega jazika⁸,
(399/III)

Izvanredno je poetičan opis skupa vila na Velebitu, o kojemu je riječ u četvrtom pjevanju, na koji je pjesnik doveo zaista "sve vile od svita" i time posredno pokazao izuzetno poznavanje i povijesti i geografije. A na tom su "međunarodnom skupu" vila ulogu domaćina preuzele naše Planinke i Mosorke, Slovinke i Primorke.

Teško je odoljeti napasti da se ne citiraju svi prekrasni stihovi kojima pjesnik opisuje ljepotu vilinskoga "jigrišća", svih onih njemu bliskih i poznatih krajeva u zaleđu Šibenika, rijeku Krku i njezine čudesne kaskade gdje

voda vodom slaga od vode tvrd kamen
(112/IV)

⁷ čelo - počelo, početak.

⁸ jazika - naroda; jezika.

Bilo bi i etnologu i folkloristu zanimljivo pročitati niz stihova što svjedoče o Barakovićevu poznavanju narodne predaje o vilama, njihovu izgledu, odjeći i oglavlju, njihovim pjesmama i "tancima", svemu onome što je narodna mašta isprela oko tih bajkovitih bića koja, nažalost, oči smrtnika čak i "zagledat ne mogu".

Cijelo peto pjevanje zapravo je apoteoza Zadru gradu što je vile kazuju na okupu, a svaka kitica pjesme završava usklikom "Zadre grade naša diko".

Starina i ljepota Zadra tema su i sljedećega, šestog pjevanja u kojemu vile sa svih strana svijeta svjedoče o svjetskoj slavi grada. Kolika mu je doista slava izreći će biranim riječima Vila, došljakinja iz dalekih zapadnih strana:

*Nî kopna nî mora, nî grada nî mista,
nî vića nî zbora gdi Zadar ne prista.*
(120-121/IV)

A za svakoga koji o Zadru nije ništa čuo, reći će vila:

*Ako li ko uho nî čulo Zadra glas,
može se reć gluho od vika do danas.*
(127-128/VI)

Na zamolbu skupa vila opisat će domaća Slovinke ljepote Zadra, njegove zaštitne bedeme i gradska vrata, te luku:

*Ondi je testir⁹ dan ki more plivaju
i mnozi i jedan da misto imaju,
da brodi pristaju, galije i navi,
vezane pri kraju šesajke i plavi.
Ondi se duguje¹⁰ i gosti dohode
tko može trguje zač blaga dovode.*
(226-231/VI)

A o gradskoj tržnici smještenoj na južnoj strani grada i ponudi roba na njoj reći će vila:

*po njoj trg od mesa od kraja do kraja,
živinska telesa i ribna prodaja*
(237-238/VI)

⁹ testir - dopuštenje.

¹⁰ duguje - radi, posluje.

Tako posredno saznajemo da je trgovina u Zadru bila živa a opskrba stanovništva bogata.

Najviše ipak saznajemo o dobrom utvrđenju grada i s kopnene i s morske strane gdje ga, pored čvrstih bedema i snažnih lumbardi, čuvaju još i čete plaćenika:

*A k tomu vitezi na promin ophode,
plaćeni pinezi prisvitile gospoda,
(279-280/VI)*

Osobitu zanimljivost šestoga pjevanja čini opis gradske vojne posade, rasporeda četa, opreme, naoružanja i vojnih zastava, zapovjedništva vojske te uopće vojne i civilne hijerarhije vlasti u gradu. Iz svega toga proizlazi da je naš pjesnik itekako dobro poznavao upravu grada pa su njegovi stihovi izvrstan pjesnički dokument o tome kakvo je bilo ustrojstvo vlasti u Zadru pod mletačkim lavom.

U toj hijerarhiji prvi je na popisu "komornik":

*visoka imena uzvišen, kako znam,
onoga simena od koga i dužd sam.
(326-327/VI)*

Već tu, na samome početku, vidimo, a poruka pjesnika nije slučajna, da je vlast u Zadru u rukama stranaca.

Pa i drugi, za stupanj viši po rangu "kapitan od grada", također je duždeva provjerena osoba koju bi građani Zadra trebali prihvatiti kao "didića":

*Poglavit gospodin vrh toga ki vlada
dal iste krvi sin u koj n^đ nesklada,
svitli ga duž klada izbrana, umića,
kakono od grada pravoga didića.
(328-331/VI)*

Iako je Baraković vrlo delikatan u izjašnjavanju o mletačkome gospodstvu u njegovu "gradu otačnome" nije potrebno mnogo umijeća da shvatimo koliko je povrijeđen što su njegovi sunarodnjaci i sugrađani degradirani u ustrojstvu gradske vlasti.

Dakako da je i treći čelnik iste provenijencije kao i prethodna dvojica, što Baraković i te kako dobro zapaža i, kao usputno, naglašava. A taj "providur od konjikov":

*Treti je vlastelin ki vlada konjici,
od polja gospodin, a gusar lovnici,
(336-337/VI)*

ali da ne bi bilo zabune i on je

*Plemenit po krvi i slavan simenom
i može bit prvi od vića s vrimenom,
narešen imenom ko s Bnetkah ishodi
(368-370/VI)*

Ne kazuje nam pjesnik je li i "knez od grada", "četvrti vladalac" također stranac ili je možda domaći čovjek, ali, premda je njegova uloga u upravljanju gradom važna, jer

*On kruha, on vina, on ulja nahodi,
(384/VI)*

a pored toga drži u rukama vagu i mač Pravde, dakle sudi. Položaj mu je ipak manje značajan nego onaj njegovih prethodnika.

Oko kneza se okuplja

*plemena prvi hor ki skupno š njim vlada
(393/VI)*

a sve su to

*Vridne glave side kad sedu uspored,
tač mudro beside, svitu bi dali red;
(400-401/VI)*

Poslije "vlastele od grada" slijedi u toj društvenoj hijerarhiji niže plemstvo:

*Druga vrst od ljudi po starom razlogu
gospodin kad sudi uza nj bit ne mogu.
U strime to nogu ne može postaviti,
tko nije po Bogu i krvi plemeniti.*

(408-411/VI)

Riječ je o onom društvenom sloju kojemu pripada i sam naš pjesnik; onom sloju prastarih hrvatskih "didića", koji u strukturi slojevitoga zdanja društvene piramide zauzimaju negdje tek dno vladajuće ljestvice, ali su kako i naš pjesnik smatra, izabrani već od početka svijeta:

*Plemstva započelo pri Bogu bi gori
u prvo poečlo anjele kad stvori,*

(421-422/VI)

Nema sumnje da je Baraković tim riječima poručio svima, osobito mletačkoj upravi grada, pa i ako se s naših današnjih pozicija gledajući, upravo on dodvoravao vlasti, da Zadar ima prastari sloj "didića", i da su oni, premda sada lišeni uloge koja ima po starini podrijetla pripada, ipak nezaobilazni u životu i sudbini Zadra.

No, pogledajmo kako je dalje raščlanjena društvena shema vladajućih slojeva u gradu. Na sloj spomenutih pripadnika staroga plemenita roda nadovezuje se "skup građanov" koji je, sudeći po Barakovićevim stihovima, izabran od puka da bi štitio upravo njihove pučke interese:

*U Zadru skup drugi od pruda velika
u časti pridugi rad puka tolika,
sve muška prilika od starih Zadrani
slobodna jazika, nikomur podjamni;
u tom su građani poniže oblasti
od puka zbrajani i cvatu u časti;
ovi zbor puk štiti i za puk opravlja
kada mu gdo priti al smetnju ponavlja.*

(432-443/VI)

Premda spomenut tek na kraju nabiranja u društvenoj strukturi grada, kler je ipak onaj sloj koji ugledom i dalekosežnim utjecajem znatno sudjeluje u životu Zadra. Razlog da ga nije već prije spomenuo objasniti će pjesnik kroz usta Vile Slovinke:

*Sveti red najprija s vlasteli imah reć,
a rekoh poslije da bude slusti¹¹ već.*

(584-585/VI)

A ta je zajednica, dakako:

*redovnička družba svega grada kruna,
svetokrovna služba, svake časti puna*

(468-469/VI)

Toj je pak družbi na čelu njihov "glavni pop" koji "vlada pasuč ovce svoje" i "Držec vlast i testir¹² u svetoj verugi¹³."

¹¹ slusti - biti slavan.

¹² testir - dopuštenje.

¹³ veruga - lanac, verige.

Drugi po redu u crkvenoj hijerarhiji su fratri, bosonogi i odjeveni u "vriće" i kostrijet, koji, skromni kakvi već i moraju biti po uzoru na osnivača svojega reda, Sv. Franju:

*blagom se ne slave zač blaga nimaju;
samo se gizdaju imenom ko nose:
bratja su, pitaju, blaguju ča sprose.*
(531-533/VI)

Važan podatak donose sljedeći stihovi iz kojih saznajemo kojim su redovima pripadali i koliko su samostana imali u gradu:

*Prvi stan ko jim se Duminig može bit,
Frančesko druga dva, četvrti Bedit.*
(542-543/VI)

Ne zanemaruje naš pjesnik niti ženske samostane u kojima "mnoge divice"

*U tvrdih zatvori razdilne na pet mist
u svetoj pokori uzdrže život čist.*
(564-565/VI)

Tako, i opet posredno, saznajemo da je u Barakovićevo doba bilo u Zadru pet ženskih samostana, no kojim su sve redovima pripadali to nam pjesnik nije otkrio.

Za razumijevanje funkcioniranja gradskog života značajno je i navođenje podataka o različitim "brašćinama", tj. bratovštinama, koje združuju građane po obrtima, strukovnim pripadnostima ili slično, pod patronatom nekoga sveca - zaštitnika:

*da budu općeni gradu za potribu,
ča hote vlasteli, građani pogode
i ča puk poželi, skupno se nahode.*
(605-606/VI)

Brojne su takve bratovštine postojale od ranog srednjovjekovlja ne samo u dalmatinskim krajevima nego i u unutrašnjosti, pa i u Zagrebu, neke sve do početka drugoga svjetskoga rata.

Naš uljudni pjesnik nije u svojem spjevu zanemario ženski živalj Zadra. Upućuje mu niz pohvalnih stihova kojima veliča njihovu ljepotu, dobrotu i krijepost jer one su takve da im čak ni vile nisu "služiti dostojne".

Ako tom dragocjenom i dosta podrobnom nabranju slojeva stanovništva grada Zadra - premda je o temeljnome i najbrojnijem sloju, tj. običnome pučanstvu rečeno najmanje - pridodamo još i zanimljiv pjesnikom opis arhitektonske slike Zadra, njegovih "upravnih" ulica, trgova, "igrišća", "gostinica", "raskošitih polača" i "potlošitih uboških stanišća", dobili smo vrijednu sliku jednoga našeg dalmatinskog grada i izvanredan doprinos proučavanju teme koja se u suvremenoj hrvatskoj etnološkoj znanosti tek počela ocrtavati kao relevantna za izučavanje nosilaca jedne specifične vrste kulture, tj. gradskoga, ili još bolje, pučkoga sloja. Čini nam se da je to u starijoj hrvatskoj književnosti prvi, a možda i jedini primjer promatranja, ako već ne možemo reći i istraživanja života grada i njegova slojevita življa.

Iako je "pisam sedma" opsežnija od šeste (sedma sadrži 1125 stihova) ona za nas, osim neosporne književne vrijednosti i birane ljepote stihova ne pruža toliko sadržaja kao prethodne. Tema joj je ipak zanimljiva jer tu ima riječi o etnogenezi Slavena o "urzoku našega jezika"; o osnivačima grada Zadra; o postanku njegova imena; o gradu Ninu i onome tko mu je ime dao; o našim rijekama i planinama i još o mnogo čemu. Sve je to, dakako, oblikovano u duhu klasične tradicije, baš kako i dolikuje vremenu u kojemu je živio i obrazovanju što ga je Baraković stekao.

Maštovito i s mnogo reminiscencija na antičke izvore i uzore složio je Baraković impresivnu priču o postanku Zadra i njegovim osnivačima - o Savi i Ninu koji su pobjegli iz Babilona poslije rušenja babilonskog tornja i koji su baš tu, na području Zadra, našli najprikladnije mjesto za osnivanje svojega ognjišta:

*"putovav da sedu gdi bude prilika,
da sime izvedu našega jezika."*

(21-22/VII)

Zaodijevajući i dalje zbivanja u mitsko ruho, kazuje nam pjesnik kako je Nin osnovao grad Nin u kojemu je njegova Sava rodila potomka, njihovu kćerku Plankitu. Plankita se, postavši djevojkom, zavjetovala Dijani zavjetom čistoće, no, kako to već u priči mora biti, "vladalac od mora", tj. Neptun jer ga "smlati ljuven cip", iskoristio je san čiste djevice i, poslije devet mjeseci Plankita rađa sina Slovana, koji

*Opisano na sebi sam ime donese,
u pismu tako bi da Slovan zove se.*

(246-247/VII)

Problem etnogeneze Slavena riješio je Baraković na jednostavan i elegantan način i još je ispreo sjajnu priču o slavlju svih antičkih bogova koje je otac Neptun skupio da proslavi rođenje sina. A svi su ti olimpijci, zadovoljivši svoje potrebe za icem i pićem na sasvim običnoj ljudski način, zaplesali radosno, baš kako bi to učinili i zadarski pučani u sličnoj prilici

*Kada sklad vidiše, dva po dva združena,
tad kolo skupiše, sve človik, sve žena.*
(272-273/VII)

pa razigravši se postupno još više:

*Kud tanac u kolo trzancom igraše,
prid njime Apolo u poskok čitraše,*
(288-289/VII)

Sugestivnost opisa plesa je takva da gotovo možemo zamisliti razigranu družinu besmrtnika koji

*Na skoki igrahu noseći vrat pognut,
gdi oko smirahu tuj biše nozi put;*
(296-297/VII)

*i pokle veće krat na promin igraše,
opet se na zavrat u tancu sastaše.*
(304-305/VII)

Dobili smo tako, sasvim usputno, od pjesnika - promatrača i kazivača izvrstan opis narodnoga plesa, kola, što se najprije sklapa u parove, zatim združuje u kolo predvođeno plesačem - kolovođom, pa opet ples parova "na promin", pa ponovno sjedinjuju u zajedničko zatvoreno kolo.

Vjerojatno bi se tu Reljkovićev "Satir" teško namrštilo, jer za njega je kolo ipak tek "turska skula" koja samo kvari naš narod ali bi mu negdje iz prikrajka drugi naš pjesnik, Katančić, mudro savjetovao: "Muči Satiru što ciniti ne znaš". No do njih nas dijeli još barem stotinjak godina, pa ih zasada valja pustiti na miru!

Vratimo se slavlju bogova povodom Slovanova rođenja. Da se je tamo zaista obilno jelo i pilo svjedoči Baraković stihom da "Prez kruha i vina zlo stoji svit" a time nam pokazuje da mu nisu strani običaji obilnoga narodnog blagovanja u svezi s različitim obiteljskim slavljima.

Ponosni otac Neptun, u nastavku priče, obećao Plankiti izgraditi grad na mjestu Slovanova rođenja. Jer:

*pokle si ovi dar donila do mene
da primiš z a d a r rad vičnje spomene.*
(342-343/VII)

I, eto tako je nastao grad Zadar i tako je dobio ime. No, ne samo što začetak Barakovićeva "grada otačnoga" ponire u dubine antike, on je i obilno nadaren poklonima prisutnih olimpijaca:

*Tih dari nadiljen kih bozi imihu
da bude uhiljen nijednim ne htihu;
Svi dobro znadihu da dila njegova
s počela cvatihu kako se zasnova.*

(416-419/VII)

Nije naš pjesnik propustio priliku da tu spomene i Petra Zoranića i njegove *Planine* - koje su ga sigurno u mnogočemu nadahnule - pa će i on, kao i prethodnik mu, u svojoj velikoj ljubavi za "bašćinu" posegnuti u provjereno vrijednu i priznatu starinu i tamo smjestiti počelo vlastita roda i jezika. Pa, ako mu je i nedostajalo znanja o etnogenezi, koja će još i te kako dugo - zapravo do naših dana - mučiti njegove sunarodnjake, nije mu nedostajalo ljubavi i želje da istakne povijesnu važnost svojega naroda; da ga vrednuje i opiše kako umije. A čini nam se da se takvi romantičarski osjećaji nisu pokazali baš beznačajnima čak ni suvremenome oblikovanju etnološke znanosti!

Po Slovanu, su dakle, pravome "od Zadra didiću" i narod i jezik nazvani "slovinskim" I otada:

*po svitu sta zuja njegova jazika
ki biše iznika plemenit u sebi
od čuda razlika s prvimi pod nebi.
Prem znika da biše do toga vrimena,
nitkor da znadiše nimajuć imena.*

(555-559/VII)

I tako je eto jezik, do Slovanova rođenja bezimen, dobio napokon i svoje ime i stao uz bok slavnim svjetskim jezicima:

*Slovanom slovanski jazik bi nam znanac,
kakono latinski od svojih vladvac.*

(566-567/VII)

Barakovića, kao i Zoranića, zanima toponomastika. I to ne samo užega zavičaja, nego i mnogo šire. Slovanova je majka Plankita dala, npr. ime slatkovodnome izvoru koji se, kažu, i danas nalazi u Zadru, u predjelu Kolovara, a Plankitina je pak majka Sava zaslužna što je jedna velika rijeka u Hrvatskoj "ka teče k Dunaju" - a u kojoj se ona na kraju svojega

života, stara i nemoćna utopila - dobila slavno ime:

*Tad rika steče glas, neznano od prija,
Sava jest i danas rad kipa ki prija.*
(582-583/VII)

Barakovićev ponos što pripada "jaziku", kojega će on uporno nazivati "slovinskim", a s čijim se bezgraničnim izražajnim bogatstvom i mogućnostima majstorski služio, izrečen je i sljedećim stihovima:

*S istoka na zapad i opet u poprič
svud zuči i dosad slovinske vrste rič:
mnju da ni vladanja umrla človika
u komu ni stanja ovoga jazika.*
(596-599/VII)

Vila je Slovinke završila svoj hvalospjev Zadru, njegovim utemeljiteljima i slavi jezika, pa joj se pjesnik, koji se u to doba već preselio u Šibenik, obraća pitanjima o sudbini grada koji mu je pružio gostoljubivo utočište kada je morao napustiti Zadar. Slovinke ga, znajući za njegovu silnu osjećajnu povezanost sa Zadrom, nagovara da se vrati tamo gdje je rođen, jer su korijeni podrijetla duboki i neizbrisivi.

Svoju rodoljubnu poruku svim zemljacima, koja je preživjela stoljeća i ostala i dan danas aktualnom, prenosi nam Baraković lijepim stihovima kroz usta Vile Slovinke:

*Ljubi grad rodni tvoj, njega čast uzviši,
koliko rođenoj materi ne zgriši.
Spomenom uskriši starih dan pokoji,
za majku zapiši grad ki te odgoji,
jer se već pristoji zemlju majkom zvati
neg ženu ka doji i zove se mati,*
(894-899/VII)

Vila će Slovinke, baš poput Zoranićevih vila u *Planinama*, izreći zamjerku svima onima koji se stide svojega jezika i koji "sramni svojime svi rodnom" prihvaćaju tuđi jezik, a mogli bi "bit slavni prid svakim narodom".

Mnogim je još lijepim i duboko sadržajnim mislima Baraković iskazao svoje rodoljublje i mnogo je još prigovora, sigurno opravdanih, uputio neharmoničnosti svojih zemljaka. Ali to već prelazi okvire naše teme. Ljepota i sadržajnost Barakovićevih stihova ionako nas već prečesto dovodi na sam njezin rub. No, neka i ovo malo što smo izabrali ponuka čitatelja da posegne za tim draguljem starije hrvatske književnosti koji nam je, nažalost, ostao nepoznat u našem srednjoškolskom, pa i sveučilišnom obrazovanju.

Poslije svih tih bogatih i dramatičnih zbivanja napustila je Vila Slovinke pjesnika koji sada sam i ustrašen luta prostorima sve dok ga put ne dovede do susreta s "poklisarom s Ostrovice". Njihovu je razgovoru posvećen veliki dio osmoga pjevanja *Vile Slovinke*. Taj, glasnik, "ludi Vlah", pripovijeda pjesniku o svatovima potomaka uglednih i plemenitih zadarskih obitelji kao i o drugim poznatim gradskim kućama. No najvažniji dio osmoga pjevanja svakako je prekrasna pjesma o Majci Margariti, jednoj od najljepših naših bugarštica. Još i danas nije sasvim jasno je li ona doista narodna bugarštica koju je Baraković uvrstio u svoj spjev tamo gdje mu je odgovaralo ili je pak, a dopustimo si slobodu vlastita uvjerenja, ona ipak njegov umotvor, izraz najintimnije tuge zbog tragičnih zbivanja u najbližoj obitelji. Ako je narodna, prekrasna je, i što bi bilo osobito važno, zabilježena prvi put, a ako je ipak produkt Barakovićeve pjesničkog genija, ona je tako dojmljiva i tako bliska narodnom izrazu da neosporno svjedoči njegovu vezu s predajnom baštinom.

No, bilo kako bilo, hrvatska je književnost bogatija za još jedan vrhunski pjesnički umotvor, a ako joj je Baraković doista autor, ona je svjedočanstvo da je taj, svestrano obrazovani pjesnik pored poznavanja klasičnoga stiha i, dakako, visoka obrazovanja, izuzetno dobro poznao narodnu poeziju, da se znao služiti ne samo metrom narodnoga pjesništva već i bujnim bogatstvom narodnoga izričaja, kao npr. epitetima svojstvenima ustaljenim obrascima tradicijskoga pjesničkog govora, (kao npr. *žarko sunce, sjajni misec, drobna ptica, staru majka, bila vila, grozne suze, črna gora*, itd, itd.) pa zatim sugestivnim ponavljanjem pojedinih stihova, i još mnogo čime što ozbiljno potvrđuje pretpostavku da je narodno stvaralaštvo u njegovu djelu zauzelo ravnopravno mjesto s klasičnim predloškom, i da je on sam te paralele bio svjestan i uspješno je znao primijeniti.

U nastavku pripovijedanja, saznajemo da je pjesnik, svladan teškim snovima, vidjev u snu "strašne sanje pune jada" - a sve će to on dojmljivo opisati u devetom pjevanju - primio od svoje vile potvrdu da su sve prethodne priče zaista istinite, da je teška sudbina zadesila i njegova brata i sestrića, da je duboka tuga obuzela sestru mu Margaritu zbog tih strašnih gubitaka, prihvatio vilin savjet da se pokuša okrenuti drugim, dubljim sadržajima, tj. duhovnosti. U času takve odluke prikazuje mu se u snu jedan drugi svijet:

*ki mi ljudi i ne znamo,
jer nam saj svit vuhleć laže
i slipoćom oči maže
a na drugi ne gledamo.*

(223-226/IX)

i odjednom, u toj neslućenoj ljepoti doživjet će viđenje:

*Plemenitu vidih ženu,
ke ni doli meu nami:
vidih glavu nje krunjenu*

*ne biserom neg zvizdami,
svitlim suncem odivenum
na misecu steć nogami.*

(275-280/IX)

Tu ženu, čiji opis gotovo potpuno odgovara liku Žene iz Ivanova Otkrivenja, ugledao je pjesnik u nadahnutome snu i u njoj prepoznao Božju majku, pa zahvaljujući toj neopisivoj ljepoti doživljava duhovni preobražaj.

No, svemu tome unatoč, duboke svjetovne ljubavi nije se oslobodio. Nastavio je lutati u nadi da će ponovno sresti vilu, ali umjesto nje nailazi na pustinjaka, svetog čovjeka koji se iz grijeshnoga Šibenika povukao u osamu. U opisu pustinjakove obuće prepoznajemo pravi seljački opanak kojega je Baraković vrlo slikovito opisao:

*i da je obuven do pol gole noge,
neg same podloge obuća mu bihu
i zauze mnoge okolo imihu,*

(86-88/X)

što nam i opet dokazuje da je Baraković bio izvrstan promatrač.

Mnogo je hvalospjeva u desetom pjevanju izrečeno i upućeno šibenskim redovnicama koje život provode moleći za sudbinu grada. Mnogo je lijepih mudrih misli i savjeta izrekao pustinjak našem pjesniku a koje prepoznajemo kao narodnu mudrost što se pokoljenjima čuvala i prenosi. No, sve je to ipak bilo uzalud jer su Barakovića ponovno obuzeli ljubavni jadi pa će on procviljeti lijepim stihovima:

*ako sam ja ludi od ludih lud veći,
ne mogoh uteći, smlati me ljuven cip,
prvi cvit videći procvituć toko lip,
s pogleda prvi hip ne znaduć ljubavi
pridah se, ostah slip, slobod me ostavi,*

(415-419/X)

Te se ljubavne nevolje i jadicovke nastavljaju i u jedanaestome pjevanju opjevane mnoštvom više-manje uspješnih stihova koji dakako odgovaraju maniri stila kad je riječ o takvoj temi ali za našu svrhu i nemaju neke vrijednosti. No, zato je zanimljiviji susret s čarobnjakom, a i taj u stvari slijedi obrazac kojega smo već upoznali u Zoranićevim *Planinama* i u susretu Zoranića s čarobnicom Dinarom u njezinoj tajanstvenoj bunji. Ipak je tu Baraković bogatiji i, dakako, barokno bujniji u nabranjanju magijskih sredstava i opisu atmosfere u čarobnjakovoj nastambi nego njegov preteča i, u mnogočemu, uzor. Pa iako je taj opis poprilično opsežan, zanimljiv je jer u njemu naziremo tragove narodnog

vjerovanja u moć narodnih vidara - čarobnjaka i u snagu njegovih rekvizita:

*Razlika korenja u kameni hiži
i strašna zvirenja zavita u mriži,
prosuto po hiži trave kalopera
a puni lopiži otrovna čemera,
gavrana tri pera, koža divlje mačke,
ku biše odera vrh gore mnju Bračke,
krvi smije kačke ka je sedmoglava,
z države Nimačke dva zuba od lava,
još nika pak trava ka resta pri vodi
uz brige kud Drava potokom prihodi,
a sime ko plodi mučno se poznade,
u noći zač rodi, ocvate i opade;
žegavice mlade navezена kita,
žene sidobrade vlasima povita,
datalova cvita od Nila potoka,
drakuna pristrašna dva oka,
maslinova soka biše, svake vrsti,
dva pruta visoka od pitome trsti,
desne ruke prsti divjega človika,
ki biše do grsti prihitro odsika;
plovuća kamika, lanova simena,
orlova jazika, vučjeva vimena,
staroga vrimena pisane prilike,
strašnoga imena obrazine nika,
živine velike nogat od vridnosti,
jagod od planike i lefanje kosti¹⁴.*

(205-230/XI)

Već samo to nabranje magijskih predmeta u nizu dvostrukorimovanih stihova djeluje gotovo kao čarobnjačko izricanje basme, zaklinjanja. No, niti su tajnoviti predmeti i trave, niti svi pokušaji mudroga starca-čarobnjaka, pomogli zaljubljenom pjesniku koji je ubog ostao čak i bez srca jer mu ga je otela njegova neharna gospa. A kako njezino vlastito srce ostaje i nadalje kameno i ledeno, njemu ne preostaje ništa drugo nego da teško uzdahne:

Vaj lele da lele, ljubavi nemila!

(534/XI)

a to je tako na narodnu da bi se moglo pomisliti kako je riječ o stihu iz narodne ljubavne pjesme!

¹⁴ lefanje kosti - bjelokost, kljove slona (elefanta).

Snaga Barakovićeve spjeva gubi se, nažalost, u jalovom ljuvenom samosažaljenju kojim nastavlja opsežno jedanaesto pjevanju, kojemu, unatoč maniri, ne možemo odreći literarnu vrijednost, ali u njemu ne nalazimo etnološki ili folkloristički zanimljivih podataka.

1985 stihova "dvanadesetoga petja" pripovijedaju o odluci razočarana pjesnika da ostatak života provede na moru i, dakako, o mnogim događajima u svezi s tom odlukom:

*Buduć ja sit dubrav i planin dovolje
studenih vod i trav, a mržah na polje,
procinih, je l bolje ohladit život svoj
al trpit nevolje na gori sunca znoj;
odlučih život moj na moru provesti,
hteć tilu nepokoj tim putom odnesti,*
(43-48/XII)

Već smo i dosada imali prilike uočiti da Baraković s pomnjom opisuje neke obrte i njihove tvorevine pa su tako i u ovome pjevanju zanimljivi podaci o građi plovila kao i o različitim pomorskim nazivima pojedinih dijelova broda. Time i opet dokazuje da se je uvijek dobro i podrobno obavijestio o temi o kojoj je želio pisati pa takvi njegovi podaci imaju i određenu dokumentarnu vrijednost. A i sam je, konačno, bio čovjek s mora pa mu more, plovidba i brodovi nisu bili nepoznanice. Sljedećim stihovima opisao je građu brodice kojom se otisnuo u svoju morsku avanturu:

*iz duba ispilan na krive prutnice,
prihitro izdilan na tanke platice,
na sliku stapnice zavržen prvi stvor,
dubove mladice korablji vas potpor,
a po njoj pak odzgor lukata drva prut,
izbrano na izbor, zbijeno na okrut.
Vidi sam po ta put ogloblje kipu stat,
sveden zad na leut, a sprida visok rat,
ostaje zgora zjat kopanji priklada,
opasi obujat od rata do zada,
prihitra ograda platnicom odiven,
čavlovi od nada savezan i zbijen,
konopalj natepen gdi se zglob nestaje,
paklinom obliven da bolje pristaje,
neka se rastaje daleko vala krug
i da se ne haje da tepe vitra strug
obilat sežanj dug, a širok ne jedan,
mireći stapni prug iznutar, al izvan,
batilom nigda zvan, a nigda šajka plav,*

*na hitro plovo dan, kad mu se poda sprav.
Biše mu sve podstav ka mu dno pokriva,
prikladna zgodna stav da more odriva,
poluge od driva popriko imaše
nikoko nakriva na kih se sidjaše;
na prvoj višaše konopa ne malo
za ki se hitaše kako konj na žvalo,
sve skladno pristulo na drobne drobnice,
u njem se ni znalo ni kaplje vodice,
na sridi trupice ka zadnji kraj veže
dvi oble vitice, u ke tmun prileže.*

(88-117/XII)

Nema u hrvatskoj starijoj književnosti tako podrobna opisa građe plovila pa zato valja Barakoviću i na tom zahvaliti.

Prekrasnim stihovima opisao je pjesnik oluju na moru koja ga je zatekla brodeći i izbacila na neko čudno kopno gdje spas od podivljala mora i pogibije nalazi pored neobične bunje koja je - poput one u Zoranićevim *Planinama* - povezana sa središtem zemlje i paklom. Iz tih će se strašnih paklenskih prostora pojaviti rugobno biće zažvaljeno željeznom žvalom.

Silno prestrašen tom pojavom pjesnik pribjegava nečemu što nas i opet upozorava na njegovo izuzetno poznavanje narodnoga života i vjerovanja; on je, kao što bi to učinio svaki praznovjerni pripadnik tradicijske sredine, pri susretu s vrhunaravnim sablasnim bićem, pribjegao strašnome zaklinjanju:

*Zaklinam tebe, rih, sa svima nebesi,
anjeli horov svih, reci mi tko jesi;
s mene strah odnesi, ako si muški sin,
al smrtnih telesi, ali duh al osin,
al krsta al živin naslidnik bi si kad,
po ki l put s ovih tmin s narugom zide sad;
al si kob, ali jad, ali mir, ali rat,
al srića, al nesklad; zakleh te devetkrat,
ne spuniv ča sam rad zaklinuć neću stat.*

(486-494/XII)

Tako strašne zakletve izrečene upravo devet puta, a taj broj, znamo iz narodnog vjerovanja, ima veliku moć i rado je korišten u predajnoj usmenoj književnosti - nisu mogla ostati bez posljedica:

*Ne dobro svrših rič zakletvom od nebes,
zalampa trikrat trič: Sve gore strese tres
prez lista osta les, da zemlja strašan ruk,
val mora vaze ples, savi prah vitra huk.
Iz bunje zleti zuk, izajde žena van
poslana z donjih muk gdi sudi kralj Plutan.
(495-499/XII)*

Posredstvom moćne zakletve nestalo je zle čarolije, spalo je žvalo s jezika neobičnog bića i pjesniku se ono otkriva kao "osin", sjena, poklisara iz Ostrovice s kojim se prije mnogo vremena susreo (Osno pjevanje). Poklisar je poslije smrti kažnjen strašnom kaznom i bačen u pakao gdje mu je zažvaljen jezik. A sve to samo zato jer je govorio laži dodvoravajući se i Turcima i zaderskim plemićima.

Cijela ta poklisarova jadikovka nad svojom sudbinom zanimljiva nam je prvenstveno zbog toga što obiluje mnoštvom podataka o povijesnim ljudima i zbivanjima. Tu ćemo naći i spomen smederevskoga despota Đurđa, koji zbog izdaje i grijeha protiv svojeg naroda - barem tako pripovijeda jedna narodna pjesma koja je našem Barakoviću sigurno bila dobro poznata - biva kažnjen paklenim mukama:

*Juraj sam, reče, ban, smiderski gospodin,
despotom prvo zvan, vojvode Vuka sin,
dostojan svih tmin kimi sam pokaran,
i živa ognja pin kim je duh izgaran,
zašto bih neharan svim ki me ljubiše,
i slugom nemaran ki za me boj biše,
(1367-1372/XII)*

Svoje nepoštenje i političke igre - o kojima će povijest kad tad izreći svoj sud - despot opravdana stihovima:

*Tko stoji sa vuci, od vuka prime ćud,
tko žive sa Turci, ta zakon prime hud;
uz hroma što hodi slideć ga vele dan,
mnokrat se dogodi da hodi krivostran.
(1432-1435/XII)*

Vjekovi su prošli a misli nesretnoga despota Đurđa, izrečene Barakovićevim riječima, ništa nisu izgubile na ozbiljnosti i znakovitosti sve do današnjih dana.

Baraković se u opisu pakla i paklenih muka gotovo sigurno poslužio i nadahnio Danteovim *Paklom* ali i uvriježenom kršćanskom predodžbom o njemu. No, svim

inspiracijama unatoč, oblikovao je on i neki naš "vlastiti" pakao a za njega je, kao i za njegove stanovnike, nalazio dovoljno nadahnuća i građe i u domaćim prilikama i u našoj povijesti koja mu nije bila nepoznata.

Svitanjem zore susret pjesnika s "osini" poklisara iz Ostrovice morao se prekinuti i Baraković nastavlja sam lutanje paklenskim otokom Bulkanom sve dok ga, izmorena i poluživa, negdje na obali ne nađu i prihvate mornari i trgovci s nekog broda koji su na nepoznatom moru "zabluli", tj. zabludili, pa ih on, poznavši taj kraj u kojemu su se našli, sigurnom rukom dovodi na pravo mjesto:

*upravih u ždrilo gdi Krka van zvire,
Neptunu u krilo nje potok umire.*

(1871-1872/XII)

Usidrivši se konačno u šibenskoj luci, pjesnik napušta more i gostoljubivo udomljuje svoje pratioce, trgovce i mornare. Slavlje je trajalo osam dana koji su bili ispunjeni obiljem i željom domaćina da gostima ugodu:

*sve jigre ke umim, sva petja od smiha
i kugod razumim pripovist prez griha,
šegljive napojke redom pet ne bih lin,
ke poju divojke prid zorom vrteć mlin.*

(1949-1952/XII)

A zahvalni su gosti uzvratili na svoj način:

*Ti gosti trgovce čudnimi jigrami
udriše u skoci neznani pri nami,
hitrima rukami ja guslat junak mlad,
mnju da ga tvrd kami slišati biše rad,
od suhe strune sklad, ku drugom gladjaše,
iz driva nima tad ljudski glas vadjaje,*

(1953-1958/XII)

Pa kako god su ti gosti došli iz daleka, možda čak iz "bogate Širije", njihovo umijeće guslanja doima se sasvim domaće i poznato. Rastanak s novim prijateljima ujedno je i rastanak s dvanaestim pjevanjem *Vile Slovinke*.

A "petje drinadeseto" približilo nas je i konačnome rastanku s tim izuzetno lijepim spjevom i njegovim autorom o kojem zapravo tako malo znamo.

Ipak, valja još nešto reći o završnome, trinaestom pjevanju, a u njemu je mnogo stihova

posvećeno Šibenčaninu Franu Strižojeviću, junaku koji je slavne pobjede izvojevao nad Turcima:

*od Senja sve brojeć sva mista kraj mora
dokle se može već i mimo Kotora
Frančisko očisti ta međaš ča tiče
gusari nečisti, kih veza i siče.*

(85-88/XIII)

a koliko krajevi i mjesta mogu posvjedočiti njegovo junaštvo, kazuju sljedeći stihovi:

*Pitajte Brač otok, pitajte Dubrovnik,
Neretvu brz potok i suhi Drivenik,
pitajte Pokrovnik, Pločnicu, Primošćen,
pitajte Grebačnik stanovi zapušćen,
pitajte kraj općen Šibenskih otokov,
je li ki sproveden suzami uskokov;
pitajte zadarske otoke i Kotar
i strane Bakarske, Istriju i Kvarnar.*

(97-104/XIII)

I baš dok je pjesnik čitao o slavnim pobjedama Strižojevića začuo je plač pogrebne povorke i shvatio da je slavni ratnik upravo umro, a narod u povorci nariče za njim "u petja našinska", jer umro je onaj koji "Turkom prosu kosti, zemlju krvi nali" (170/XIII), koji "hajduke pečali ne dav im slobodi, zbi vlaški narod, ki na zlo uskaču" (173-174/XIII) pa sada "Turci robe, pline, biju, vežu, vode, a naši se line prez tebe vojvode." (180-181/XIII). Umro je junak "s krvi hrvatske, od ke se rada ban" i tuga je obuzela i narod i našega pjesnika. No, srećom on "ostavi sa sobom na svitu dar ne mal: osta ptić mal oral," tj. Strižojevićev sin za kojega Baraković vjeruje da će naslijediti slavnoga oca, i da će "stat s ocem poreda i naprit ne bit lin".

Tu je i kraj pjevanja kojemu će Baraković dodati još nekoliko stihova što upućuju na njegovu vlastitu životnu sudbinu i njegovu ogorčenost prema domovini. U pjesnikovo će ime Vila Slovinke, između ostaloga, izreći i ovu poruku:

*Otačbino ma neharna,
tad jim reče gnjivan dosti,
pokle nisi blagodarna
radi moje naharnosti,
ter od sebe mene odarna
neć uživat moje kosti.*

(Svrha 17-22/XIII)

Baraković je upravo pjesnički vidovito naslutio da mu kosti neće počivati u toj njegovoj toliko voljenoj domovini. Jer umro je i pokopan u Rimu kao hodočasnik, kao pravi hrvatski "romar".

No, možda je već ipak došlo vrijeme da mu domovina pokaže svoju "harnost" i prihvati njegove kosti u svoje krilo!

LITERATURA

FRANIČEVIĆ, MARIN: *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb 1983.

MATIĆ, TOMO: *Djela Matije Antuna Relkovića, Stari pisci hrvatski*, XXIII, JAZU, Zagreb 1916.

ŠVELEC, FRANJO: Juraj Baraković. U: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 8, Matica hrvatska - Zora, Zagreb 1964, 173-193.

VALJAVAC, MATIJA: *Pjesni razlike Dinka Ranjine, vlastelina dubrovačkoga*, *Stari pisci hrvatski*, knjiga XVIII, JAZU, Zagreb 1891.

TOWARDS THE CALL OF VILA (FAIRY) SLOVINKA THROUGH BAŠĆINA (HERITAGE) OF JURAJ BARAKOVIĆ

Summary

"Vila Slovinke", Juraj Baraković's poem, is a valuable contribution to the research and the establishment of the beginnings of Croatian ethnological perception. This work was written in the 16th century and it is marked by two different styles: the Renaissance and the Baroque. The author tries to confirm in a careful analysis her idea about older Croatian literature being a source of many pieces of information relevant for roots of the future science - ethnology.

Baraković is, as well as his forerunners Zoranić and Hektorović, interested in ethnogenesis of the Croats. According to his education, he places the origins of his people in the ancient times. Baraković is the objective observer of his compatriots, life and customs, regardless of which social stratum they belong to. His characters are not "paper-made"-they are very alive, with all the human features. The poet is an excellent expert in folk poems, so that he includes them in his poem. As a good observer of social strata, he is completely aware of the value of customs, and therefore he also uses them in this work. The interesting part of this extensive poem is also Baraković's knowledge of history, his patriotism and the feeling for traditional heritage of his nation. Nevertheless, one thing must be kept in mind - this is all very far from the conscious scientific research, but it is still a big step towards

ending a long journey of founding a new science.

The poet's love for *baščina* (heritage) and his interest for folk life and customs are enough to take his work in consideration when talking about the beginnings of Croatian ethnological perception, because those were the impulses that started the scientific interest for people and folk culture.

Translated by Sanja Kalapoš